

Voortgangsrapportage
Nationale Commissie voor Autisme

Maart 2026

Stand van zaken: Onderwijs en Inclusie op Aruba

Maart 2026

Oranjestad, Aruba

Aangeboden aan:

de Minister van Volksgezondheid, Sociale Zaken en Ouderenzorg en Verslavingszorg
mevr. drs. Melvin G. Wyatt-Ras

de Minister van Koninkrijksrelaties, Onderwijs, Jeugd, Innovatie en Sport
mevr. mr. Gerlien Croes

Opgesteld door:

Nationale Commissie voor Autisme
onder voorzitterschap van Fundacion Autismo Aruba

*In samenwerking met vertegenwoordigers uit zorg, onderwijs, sociaal domein en
maatschappelijke organisaties*

Voorwoord

Met genoegen presenteert de Nationale Commissie voor Autisme deze voortgangsrapportage over de stand van zaken binnen het domein onderwijs en inclusie op Aruba. Met deze rapportage beoogt de commissie inzicht te geven in de ontwikkelingen die in de afgelopen periode zijn besproken, de signalen en knelpunten die zijn geïdentificeerd, en de aanbevelingen die noodzakelijk worden geacht om de ondersteuning aan kinderen en jongeren met autisme en andere neurodivergente ontwikkelingsprofielen verder te versterken.

De commissie is ingesteld vanuit de gezamenlijke overtuiging dat een inclusieve samenleving vraagt om een samenhangende aanpak, waarin beleid, uitvoering en praktijk elkaar aanvullen. Binnen het onderwijsdomein betekent dit dat niet alleen aandacht moet zijn voor toegang, begeleiding en passende ondersteuning, maar ook voor deskundigheidsbevordering, vroegsignalering, samenwerking tussen disciplines en structurele beleidsverankering.

Deze rapportage is tot stand gekomen op basis van de besprekingen binnen de commissie en de bijdragen van diverse betrokken stakeholders uit het onderwijsveld en de zorg- en sociale sector. De commissie spreekt haar waardering uit voor alle organisaties en vertegenwoordigers die in de afgelopen periode hun kennis, ervaringen en inzichten hebben gedeeld.

De Nationale Commissie voor Autisme werkt onder voorzitterschap van Fundacion Autismo Aruba (FAA) en bestaat uit vertegenwoordigers van de volgende organisaties:

Fundacion Autismo Aruba (FAA) – Voorzitter
Directie Volksgezondheid (JGZ)
Directie Onderwijs (DEA)
Directie Sociale Zaken (DSZ)
Wit Gele Kruis (WGK)
Bureau Multidisciplinair Centrum (MDC)
Respaldo (GGZ K&J)
Huisartsen Vereniging Aruba (HAVA)
Asociacion di Specialista Hospital di Aruba (ASHA)
Asociacion Arubano di Psicologo y Orthopedagogo (AAPO)
Stichting Hunto
Bureau Orthopedagogisch Centrum (OC)

Naast de vaste vertegenwoordiging binnen de commissie zijn, in het kader van deze rapportage, door de Directie Onderwijs ook andere relevante stakeholders uitgenodigd om input te leveren en deel te nemen aan de gesprekken. Hiermee is

getracht een zo breed en realistisch mogelijk beeld te verkrijgen van de huidige praktijk, de ervaren uitdagingen en de noodzakelijke vervolgstappen.

Met deze rapportage wil de commissie bijdragen aan verdere beleidsontwikkeling, interministeriële samenwerking en duurzame verbetering van de ondersteuning binnen onderwijs en inclusie. De commissie spreekt de wens uit dat de bevindingen en aanbevelingen uit deze rapportage zullen bijdragen aan concrete vervolgstappen ten behoeve van kinderen, jongeren en gezinnen op Aruba.

Namens de Nationale Commissie voor Autisme,

A handwritten signature in blue ink, consisting of several overlapping loops and a long horizontal stroke extending to the right.

Carolina Thiel-Span
Voorzitter Fundacion Autismo Aruba
Voorzitter Nationale Commissie voor Autisme

Inhoudsopgave

Inleiding	6
1. Huidige situatie en observaties	6
1.1 Toelatings- en doorverwijzingsproces	6
Aanbeveling:	7
1.2 Diagnostiek en ondersteuning op school	8
Aanbeveling:	8
1.3 Rol van ouders	9
Aanbeveling:	9
2. Inclusief onderwijs in de praktijk	9
2.1 Structuur en aanpassingen	9
Aanbeveling:	10
2.2 Capaciteit en klassengrootte	10
Aanbeveling:	10
2.3 Veilige en positieve schoolcultuur	10
Aanbeveling:	10
3. Huidige initiatieven en goede praktijken	11
Multidisciplinair Centrum (MDC)	11
Multidisciplinair Zorgteam (DPS)	11
WHO Caregivers Skills Training (CST)	12
4. Nieuwe aandachtspunten	12
Toename aanmeldingen bij meisjes	12
Vroegere detectie	13
Gebrek aan observatiecentrum	13
5. Aanbevelingen voor beleid en vervolg	13
5.1 Ontwikkeling van een nationaal kader voor inclusief onderwijs	14
5.2 Afspraken over gegevensdeling tussen zorg en onderwijs	14
5.3 Versterking van multidisciplinaire teams op scholen	14
5.4 Nationaal plan voor deskundigheidsbevordering	15
5.5 Versterking van ouderbetrokkenheid en community engagement	15
5.6 Activering van een observatiecentrum als schakel in de diagnostiek-keten	15
6. Terugkoppeling vanuit het onderwijsveld – Workshop 20 september 2025	15
6.1 Samenwerking met ouders	16
6.2 Informatieoverdracht tussen scholen	16
6.3 Ondersteuning en beleid	17
6.4 Grootste uitdagingen	20
7. Conclusie, slot en vervolgstappen	22
Bijlage 1. Autisme in het Onderwijs: Herkenning, Communicatie en Samenwerking	
Workshop Evaluatie-enquête	25

Inleiding

Voor u ligt de voortgangsrapportage van de Nationale Commissie voor Autisme inzake de stand van zaken binnen het domein onderwijs en inclusie op Aruba. Het onderwerp onderwijs en inclusie is van groot maatschappelijk belang. Voor kinderen en jongeren met autisme en andere neurodivergente ontwikkelingsprofielen is een passend, toegankelijk en inclusief onderwijssysteem essentieel voor hun ontwikkeling, participatie en toekomstperspectief. Tegelijkertijd blijkt in de praktijk dat scholen, ouders, zorgprofessionals en beleidsmakers nog tegen diverse structurele uitdagingen aanlopen. Daarbij kan gedacht worden aan beperkte diagnostische en ondersteunende capaciteit, verschillen in handelingsbekwaamheid binnen het onderwijs, noodzaak tot betere afstemming tussen onderwijs en zorg, en het ontbreken van voldoende structurele monitoring en beleidsverankering.

In de afgelopen periode heeft de commissie zich gericht op het in kaart brengen van deze knelpunten, het ophalen van ervaringen uit de praktijk en het formuleren van aanbevelingen voor versterking van inclusief onderwijs op Aruba. Daarbij is uitgegaan van een brede definitie van inclusie: niet enkel de fysieke plaatsing van leerlingen binnen het reguliere onderwijs, maar het daadwerkelijk creëren van een leeromgeving waarin alle leerlingen, ongeacht hun ondersteuningsbehoefte of ontwikkelingsprofiel, volwaardig kunnen deelnemen en zich optimaal kunnen ontwikkelen.

Deze rapportage heeft drie doelstellingen. Ten eerste beoogt zij een actueel overzicht te bieden van de stand van zaken binnen het onderwijsdomein. Ten tweede heeft zij tot doel om de belangrijkste knelpunten en aandachtspunten te benoemen die verdere beleidsaandacht vereisen. Ten derde dient zij als basis voor vervolgesprekken en gezamenlijke besluitvorming tussen de betrokken ministeries en uitvoerende partners.

Hoewel deze rapportage formeel wordt aangeboden aan de betrokken ministers, is zij tevens bedoeld als openbaar en informatief document voor scholen, professionals, ouders, maatschappelijke organisaties en andere geïnteresseerden die zich inzetten voor inclusie en passende ondersteuning op Aruba.

1. Huidige situatie en observaties

1.1 Toelatings- en doorverwijzingsproces

Bij kinderen die geplaatst worden binnen het MLK en ZMLK-onderwijs wordt niet voldoende rekening gehouden met andere ontwikkelingsstoornissen – zoals

autisme, ADHD of taal- en communicatiestoornissen – die het gedrag en leervermogen van een kind beïnvloeden.

Bij jonge kinderen met een laag intelligentievermogen is het diagnostisch proces complex, omdat kenmerken van autisme kunnen overlappen met algemene ontwikkelingsachterstand. Ook wordt een algemene ontwikkelingsachterstand of autisme door de omgeving niet altijd tijdig herkend. Kinderen in de leeftijd van 2,5 tot 4 jaar kunnen in deze fase worden opgevolgd binnen de Jeugdgezondheidszorg, onder meer via de artsen van de Jeugdgezondheidszorg (JGZ), werkzaam binnen het Wit-Gele Kruis (WGK). Wanneer daar aanleiding toe bestaat, kunnen extra consulten, aanvullende zorg of verwijzing naar externe ondersteuning worden ingezet. De feitelijke contactmomenten zijn daarbij mede wel afhankelijk van de medewerking en opvolging door ouders/verzorgers. Als deze kinderen dan in het onderwijs terechtkomen is door het ontbreken van een GZ-psycholoog binnen het MDC formele diagnostiek nog niet mogelijk en worden zij afhankelijk van de hulpvraag verwezen naar specialistische deskundigen. Dit leidt tot vertraging voor kinderen met een mogelijke plaatsing in een cluster 4 school (Dornasol), terwijl in deze fase tijdige vroegtijdige onderkenning cruciaal is. Ondertussen zijn er vier medewerkers van het MDC in opleiding tot GZ-psycholoog.

Daarnaast komt het voor dat leerlingen langdurig thuis blijven in afwachting van testen, observaties of een passende plaatsing, wat hun ontwikkeling en sociale aanpassing negatief beïnvloedt. Het ontbreken van een operationeel observatiecentrum versterkt dit probleem, omdat kinderen met complexe ondersteuningsvragen niet systematisch kunnen worden gevolgd in een passende omgeving.

Ook ontbreekt momenteel een beleid voor overdracht van leerlinginformatie en toetsingscriteria tussen scholen en zorginstanties, waardoor tijdige en samenhangende ondersteuning wordt bemoeilijkt en er risico bestaat op hiaten in begeleiding.

Aanbeveling:

Een deel van de kinderen raakt echter buiten beeld door factoren zoals het niet verschijnen op consulten, frequente verhuizingen, taal- of cultuurbarrières en het vrijwillige karakter van de Jeugdgezondheidszorg (JGZ). Dit onderstreept het belang van een versterkt systeem voor vroeg signalering en monitoring. Om dit risico te verkleinen, zal de JGZ/WGK zich verder moeten inzetten op het plannen en organiseren van extra en/of structurele contactmomenten vooral in de leeftijd van 2.5 jaar tot start kleuterschool en niet uitsluitend werken op basis van geïndiceerde zorgvragen. Hiervoor is wel capaciteitsuitbreiding bij zowel de JGZ als ook bij het WGK, een voorwaarde.

De ontwikkelingsfase 2.5 – 4 jaar is cruciaal voor het vroegtijdig herkennen van achterstanden of zorgbehoeften, waardoor passende ondersteuning tijdig kan worden ingezet en verdere problematiek kan worden voorkomen.

Om de samenwerking tussen onderwijs, zorginstanties en ouders te versterken, wordt aanbevolen om gezamenlijk een landelijk protocol te ontwikkelen voor signalering, doorverwijzing en informatie-uitwisseling. Dit protocol dient heldere afspraken te bevatten over verantwoordelijkheden, criteria voor doorverwijzing, veilige gegevensdeling en de borging van privacy. Binnen dit kader heeft de JGZ een cruciale zorg coördinerende rol. Als vaste en laagdrempelige partner rondom de ontwikkeling van alle kinderen zijn de JGZ samen met het WGK, bij uitstek gepositioneerd om signalen te bundelen, trajecten te coördineren en de continuïteit van zorg te bewaken. Een uniform landelijk kader ondersteunt deze rol en voorkomt dat kinderen met (vermoedelijke) ontwikkelings- of gedragsproblemen tussen wal en schip raken.

De introductie van het Elektronisch Kind Dossier (EKD) van JGZ/WGK vormt hierin een belangrijke stap. Het EKD maakt het mogelijk om gegevens, onderzoeksresultaten en zorginformatie van alle kinderen en jeugdigen centraal te verzamelen en te monitoren, ten behoeve van evaluatie, vroeg signalering en beleidsontwikkeling. Hiermee wordt de positie van de JGZ als verbindende schakel in de keten verder versterkt. De introductie en invoering van het EKD is van zeer belang.

1.2 Diagnostiek en ondersteuning op school

Scholen geven aan dat er meer specialistische begeleiding binnen de school nodig is – zoals psychologen, logopedisten, psychomotorisch therapeuten en gedragsdeskundigen – om leerlingen met ontwikkelings- en gedragsstoornissen beter te kunnen ondersteunen.

Daarnaast blijkt er een duidelijke behoefte aan structurele nascholing voor leerkrachten, zodat zij in staat zijn ontwikkelingsstoornissen tijdig te herkennen, signalen juist te interpreteren en passend te begeleiden binnen de klascontext.

Aanbeveling:

Waarborging van de zorgactoren zoals intern begeleiders, schoolmaatschappelijk werk, begeleidingsleerkrachten is van belang. Daarnaast is het noodzakelijk dat scholen beschikken over voldoende specialistische begeleiding, zodat leerlingen met specifieke ondersteuningsnoden tijdig en adequaat kunnen worden geholpen.

Samenwerking met schoolbesturen en Dienst Inspectie van het Onderwijs voor mogelijkheden hieromtrent is noodzakelijk.

Het is wenselijk dat er een structureel programma voor deskundigheidsbevordering voor leraren wordt geïntroduceerd, bestaande uit modulaire trainingen over ontwikkelingsstoornissen, communicatie, gedrag en inclusieve didactiek.

1.3 Rol van ouders

Een terugkerend knelpunt binnen het onderwijsveld is de lage ouderbetrokkenheid en opvoedingsvaardigheid mede veroorzaakt door tijdsdruk, beperkte kennis of moeite met het accepteren van diagnoses.

Conflicten tussen ouders – bijvoorbeeld in situaties van echtscheiding – belemmeren daarnaast regelmatig het proces van samenwerking en besluitvorming rond de begeleiding van het kind.

Scholen geven ook aan dat veel ouders geen vrij kunnen krijgen van hun werk om hun kinderen naar noodzakelijke afspraken te brengen of om deel te nemen aan gesprekken en besprekingen op school. Dit belemmert de continuïteit van ondersteuning en communicatie tussen ouders, scholen en zorginstanties.

Aanbeveling:

Het is belangrijk dat er een voorlichtingsprogramma voor ouders wordt ontwikkeld, gericht op psycho-educatie, communicatie en samenwerking tussen ouders en scholen.

Daarnaast is het wenselijk dat er onderzoek wordt gedaan naar mogelijkheden voor arbeids-verlofregelingen, zodat ouders de kans krijgen om afspraken bij te wonen en actiever betrokken te zijn bij het ondersteuningsproces van hun kind.

2. Inclusief onderwijs in de praktijk

2.1 Structuur en aanpassingen

Scholen zoals SVGA en SEPB rapporteren goede resultaten met visuele structuren (pictogrammen, vaste dagstructuren, kleurcodering) en het expliciet werken aan emotieregulatie. Deze strategieën blijken nuttig voor alle leerlingen, niet alleen voor studenten met autisme of ontwikkelingsstoornissen.

Aanbeveling:

Het is wenselijk dat universele ondersteuning strategieën structureel worden toegepast binnen het regulier onderwijs, met begeleiding en deskundige ondersteuning vanuit professionals zoals MDC.

Deze aanpak bevordert een inclusieve leeromgeving waarin leerkrachten beter zijn toegerust om leerlingen met uiteenlopende ontwikkelingsprofielen te begeleiden.

Het is wenselijk dat er onderzoek wordt gedaan naar de voorwaarden van de implementatie van zorgplicht binnen een schoolbestuur.

2.2 Capaciteit en klassengrootte

Om echte differentiatie en meer individuele begeleiding mogelijk te maken, is het noodzakelijk om de klassengrootte te beperken. In juli 2025 heeft minister Gerlien Croes middels een brief aan de schoolbesturen te kennen gegeven dat de klassengrootte maximaal 24 leerlingen is.

Aanbeveling:

De huidige klassengrootte zo mogelijk nog verder verkleinen (nu: 24 lln.) en dit vastleggen in een landsverordening. Ook is het belangrijk dat deze maximale klassengrootte wordt heroverwogen voor scholen waar een hoger percentage leerlingen met ondersteuningsbehoeften aanwezig is.

Daarnaast de mogelijkheid en financiële ruimte creëren om meer klassenassistenten, leerlinggebonden assistenten en onderwijsassistenten in te zetten.

Kleinere klassen en 'meer handen in de klas' creëren meer ruimte voor differentiatie, individuele begeleiding en een veilig leerklimaat waarin elke leerling tot zijn recht kan komen.

2.3 Veilige en positieve schoolcultuur

Een positieve en veilige schoolcultuur is een basisvoorwaarde voor inclusief onderwijs.

Scholen hebben behoefte aan richtlijnen voor sociaal-emotionele begeleiding en aan beleid rond vrijheidsbeperkende maatregelen.

Aanbeveling:

Het is wenselijk om een kader voor sociaal-emotionele begeleiding te ontwikkelen, voorzien van praktische tools en richtlijnen die scholen ondersteunen bij het bevorderen van een positief en veilig leerklimaat.

Daarnaast is het belangrijk dat scholen – waar toepasselijk – beschikken over een beleid voor maatregelen (bijv. vrijheidsbeperkende maatregelen), zodat in situaties waarin een leerling agressief of onregelend gedrag vertoont, op een zorgvuldige, veilige en proportionele wijze kunnen worden aangepakt.

3. Huidige initiatieven en goede praktijken

Multidisciplinair Centrum (MDC)

Binnen het Multidisciplinair Centrum (MDC) wordt momenteel een pilot uitgevoerd rond Pivotal Response Treatment (PRT) – een wetenschappelijk onderbouwde interventie methode gericht op het verbeteren van communicatie en sociale interactie bij kinderen met taal- en ontwikkelingsproblemen. Het is wenselijk dat deze pilot zorgvuldig wordt opgevolgd en geëvalueerd, zodat bij een positieve uitkomst de methode structureel kan worden geïntegreerd binnen het aanbod van het MDC.

Daarnaast biedt het MDC ook psychomotorische therapie (PMT) en logopedie op outreachende basis aan. PMT-elementen worden reeds via workshops aan leerkrachten aangeboden, terwijl de logopedist voorlichting geeft aan zowel ouders als scholen. Het MDC streeft ernaar om het zorgaanbod verder te verbreden, met meer nadruk op begeleiding en behandeling naast diagnostiek. In dit kader wordt personeel via een meerjarenplan actief bijgeschoold. Momenteel volgen vier medewerkers de opleiding tot GZ-psycholoog, waarmee het MDC in de toekomst meer diagnostische en behandelmogelijkheden in eigen huis kan realiseren.

Multidisciplinair Zorgteam (DPS)

Het Multidisciplinair Zorgteam van de Dienst Publieke Scholen (DPS) biedt kortdurende, schoolgerichte therapie en triage voor complexe casussen waarin leerlingen extra begeleiding nodig hebben. De vraag naar deze ondersteuning blijft toenemen, waardoor structurele versterking noodzakelijk is – zowel in capaciteit als in interdisciplinaire expertise – om tijdig en adequaat te kunnen inspelen op de groeiende ondersteuningsbehoefte.

Aangezien de vraag naar deze ondersteuning voortdurend toeneemt, is het noodzakelijk dat dit team structureel wordt versterkt, zowel in capaciteit als in interdisciplinaire expertise, om tijdig en adequaat te kunnen inspelen op de groeiende ondersteuningsbehoefte.

Om de kwaliteit en uniformiteit van de geboden hulp te waarborgen, is een duidelijke en goed afgebakende samenwerking tussen het DPS-zorgteam en het

Multidisciplinair Centrum (MDC) essentieel. Heldere taakafspraken en structureel overleg zijn nodig om overlap in werkzaamheden te voorkomen en om te zorgen voor een transparante, samenhangende en kwalitatief verantwoorde ondersteuning van leerlingen. Binnen dit zorgcontinuüm vervult het MDC een bredere en meer gespecialiseerde tweedelijns rol voor het gehele onderwijsveld (3–18 jaar), gericht op onafhankelijk multidisciplinair diagnostisch onderzoek, advies en outreachende begeleiding. Een duidelijke positionering van beide teams binnen de keten is daarom wenselijk om de ondersteuningsroute voor leerlingen overzichtelijk en effectief te houden.

WHO Caregivers Skills Training (CST)

De Caregivers Skills Training (CST) van de World Health Organization (WHO) is een evidence-based programma dat ouders en verzorgers van kinderen met een ontwikkelingsstoornis (waaronder autisme, ADHD en verstandelijke beperkingen) traint in praktische opvoedings- en communicatiestrategieën.

Het programma bestaat uit twee niveaus van uitvoerders:

- Master Trainers (specialisten zoals kinderpsychologen of orthopedagogen), die worden opgeleid door WHO-gecertificeerde trainers.
- Facilitators (niet-specialisten, zoals leerkrachten, wijkverpleegkundigen of maatschappelijk werkers), die de trainingen aan ouders verzorgen onder supervisie van een Master Trainer.

Het is cruciaal dat er voldoende mensen beschikbaar worden gesteld om dit programma lokaal te kunnen uitvoeren. Daarom is het wenselijk dat de overheid structurele ondersteuning biedt – zowel in de vorm van middelen als personele capaciteit – om de implementatie van dit programma mogelijk te maken. Het CST-programma biedt een duurzame manier om ouders te versterken in hun rol, waardoor de ontwikkeling en het welzijn van kinderen met een ontwikkelingsstoornis aanzienlijk kunnen verbeteren.

4. Nieuwe aandachtspunten

Toename aanmeldingen bij meisjes

Binnen de praktijk wordt een duidelijke toename van aanmeldingen bij meisjes waargenomen, vooral in de tienerleeftijd. Bij deze groep wordt autisme vaak pas na de manifestatie van depressieve of angstklachten vastgesteld. Dit wijst op een aanhoudende noodzaak tot gender-sensitieve diagnostiek, waarbij rekening wordt gehouden met de subtielere uitingsvormen van autisme bij meisjes en vrouwen.

Vroegere detectie

Vanuit de specialistische GGZ wordt gerapporteerd dat de gemiddelde leeftijd van aanmelding voor diagnostiek of begeleiding is gedaald naar circa drie jaar.

Een structurele en goed afgestemde samenwerking tussen eerstelijnszorg, onderwijs, kinderopvang en ouders, zodat signalen van ontwikkelingsproblemen of -stoornissen (waaronder Autisme) tijdig worden herkend en passende ondersteuning vroeg kan worden ingezet is van zeer belang.

Gebrek aan observatiecentrum

De commissie blijft zich zorgen maken over het ontbreken van een structureel observatiecentrum voor jonge kinderen met (een vermoeden van) ontwikkelingsstoornissen. Het ontbreken van een dergelijke voorziening vertraagt de diagnostiek en de opstelling van passende adviezen, waardoor interventies later worden opgestart dan wenselijk is. Een observatiecentrum zou bovendien de mogelijkheid bieden tot multidisciplinaire samenwerking, langdurige observatie en consistente evaluatie van de ontwikkeling van het kind.

5. Aanbevelingen voor beleid en vervolg

Het is wenselijk dat de volgende beleidsmaatregelen en acties worden overwogen en, waar mogelijk, gezamenlijk worden opgepakt door de betrokken ministeries – in het bijzonder Volksgezondheid, Sociale Zaken en Ouderenzorg en Verslavingszorg en Onderwijs en Sport.

Voor de uitvoering van deze aanbevelingen is het wenselijk dat structurele middelen en personele capaciteit beschikbaar worden gesteld.

De commissie is bereid om inhoudelijk bij te dragen aan de verdere uitwerking van deze voorstellen, maar benadrukt dat de leden hun werkzaamheden naast hun reguliere functies uitvoeren. Zonder aanvullende ondersteuning kan de voortgang en continuïteit van de lopende initiatieven in het gedrang komen.

Het is daarom wenselijk dat de betrokken ministeries gezamenlijk onderzoeken op welke wijze structurele ondersteuning kan worden geborgd, zodat de huidige inspanningen duurzaam kunnen worden voortgezet en verder uitgebouwd in het belang van kinderen, ouders en professionals.

Fundacion Autismo Aruba acht het noodzakelijk juridisch onderzoek te verrichten naar de mate waarin het lokale rechtskader van Aruba aansluit bij internationale

normen, teneinde vast te stellen waar het Arubaanse juridische kader tekortschiet en hoe deze lacunes kunnen worden geadresseerd.

5.1 Ontwikkeling van een nationaal kader voor inclusief onderwijs

Het is wenselijk dat een nationaal beleidskader voor inclusief onderwijs wordt ontwikkeld, met duidelijke definities, randvoorwaarden en succesindicatoren. Een dergelijk kader biedt richting voor beleid, uitvoering en evaluatie en bevordert samenhang tussen de domeinen onderwijs, zorg, arbeid en sociale ondersteuning. Onderwijs vormt immers de basis voor participatie in het volwassen leven, waarbij zoveel mogelijk leerlingen moeten worden voorbereid op deelname aan het arbeidsproces.

De ontwikkeling van dit beleidskader sluit bovendien aan bij de internationale normatieve kaders, in het bijzonder het VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap (Convention on the Rights of Persons with Disabilities -CRPD). Ratificatie van dit verdrag is van groot belang, omdat het de rechten van personen met een beperking formeel verankert en landen verplicht tot het waarborgen van inclusieve onderwijssystemen, gelijke kansen en bescherming tegen discriminatie. De ratificatie zou een belangrijk signaal zijn van nationale inzet voor inclusie en biedt een juridisch en beleidsmatig fundament voor verdere implementatie van inclusief onderwijs op Aruba.

5.2 Afspraken over gegevensdeling tussen zorg en onderwijs

Het is wenselijk dat er duidelijke afspraken en richtlijnen voor gegevensdeling worden opgesteld tussen scholen, zorginstellingen en relevante overheidsdiensten. Transparante samenwerking en veilige informatie-uitwisseling zijn essentieel om leerlingen met ondersteuningsbehoeften tijdig te signaleren, te begeleiden en op te volgen.

5.3 Versterking van multidisciplinaire teams op scholen

Het wordt aanbevolen om multidisciplinaire schoolteams structureel te versterken door het inzetten van psychologen, orthopedagogen, logopedisten en sociaal werkers binnen het onderwijsveld. Deze versterking zal bijdragen aan vroegtijdige interventie, betere afstemming tussen disciplines en continuïteit in begeleiding.

Heldere taakafspraken en structureel overleg zijn nodig om overlap in werkzaamheden te voorkomen en om te zorgen voor een transparante, samenhangende en kwalitatief verantwoorde ondersteuning van leerlingen.

5.4 Nationaal plan voor deskundigheidsbevordering

Het is wenselijk dat er een structureel en duurzaam nationaal plan voor deskundigheidsbevordering wordt opgezet, gericht op leerkrachten, begeleiders en zorgprofessionals. Dit plan kan bestaan uit modulaire trainingen over ontwikkelingsstoornissen, communicatie, gedrag, inclusieve didactiek en ouderbetrokkenheid. Het verdient aanbeveling om bestaande initiatieven te bundelen en op nationaal niveau te coördineren, zodat kennisdeling en kwaliteit worden geborgd.

5.5 Versterking van ouderbetrokkenheid en community engagement

Het is wenselijk dat er meer aandacht wordt besteed aan ouderbetrokkenheid via gerichte bewustwordingscampagnes, oudertrainingen (zoals de WHO Caregivers Skills Training) en psycho-educatie. Hierbij kan gebruik worden gemaakt van bestaande structuren en samenwerkingen tussen scholen, zorginstellingen en maatschappelijke organisaties. Een gezamenlijke inzet van overheid en partners kan bijdragen aan een cultuur waarin ouders zich beter ondersteund en betrokken voelen.

5.6 Activering van een observatiecentrum als schakel in de diagnostiek-keten

Het wordt aanbevolen om te onderzoeken hoe een observatiecentrum kan worden ingericht als structurele voorziening binnen de diagnostische keten. Dit centrum kan een belangrijke rol spelen bij het vroegtijdig signaleren en observeren van jonge kinderen met (vermoeden van) ontwikkelingsstoornissen, en bij het formuleren van multidisciplinaire adviezen.

6. Terugkoppeling vanuit het onderwijsveld – Workshop 20 september 2025

Tijdens de workshop “Autisme in het Onderwijs: Herkenning, Communicatie en Samenwerking”, georganiseerd door Fundacion Autismo Aruba (FAA) in afstemming met de partners van de Nationale Commissie voor Autisme, namelijk het Multidisciplinair Centrum (MDC) en Stichting Hunto, namen 75 leerkrachten uit verschillende onderwijsniveaus deel, waarvan 50 leerkrachten de schriftelijke enquête hebben ingevuld.

De feedback, verzameld via interactieve sessies en de enquête, werd geanalyseerd en gegroepeerd rond vier hoofdthema's: samenwerking met ouders, informatieoverdracht tussen scholen, ondersteuning en beleid, en structurele uitdagingen.

In de bijlage is een volledig overzicht opgenomen van alle gestelde vragen en de bijbehorende antwoorden.

6.1 Samenwerking met ouders

Leerkrachten gaven unaniem aan dat samenwerking met ouders cruciaal is voor succesvolle begeleiding van leerlingen met ontwikkelingsstoornissen, maar dat deze samenwerking in de praktijk vaak uitdagend blijkt. De belangrijkste knelpunten zijn een gebrek aan communicatie, beperkte acceptatie van diagnoses en tijdsdruk bij ouders.

Uit de 50 ingevulde enquêtes komt het volgende naar voren:

- 64% van de leerkrachten hebben aangegeven dat gebrek aan communicatie het grootste obstakel vormt;
- 52% benoemde onvoldoende acceptatie van diagnoses door ouders;
- 40% wees op tijdsdruk bij ouders als reden voor beperkte betrokkenheid.

Wat leerkrachten aangeven dat zou helpen:

- 70% pleitte voor meer ouderworkshops en psycho-educatie over autisme en ontwikkelingsstoornissen;
- 46% gaf aan behoefte te hebben aan training in communicatievaardigheden;
- 34% stelde voor om vaste contactmomenten met ouders in te voeren (bijv. tweewekelijks).

“Finding a better way to communicate so that parents can eventually accept that their child needs more guidance.”

“Mas campaña pa mayor cu it’s ok – awareness and empathy help both sides.”

6.2 Informatieoverdracht tussen scholen

Een belangrijk knelpunt dat door veel deelnemers werd genoemd, is het ontbreken van een uniform systeem voor overdracht van leerlinginformatie. Leerkrachten gaven aan dat dit probleem vooral zichtbaar wordt wanneer leerlingen van school of onderwijsniveau veranderen. Door het gebruik van verschillende systemen (zoals SAS, Magister of geen digitaal platform) gaat waardevolle informatie verloren.

Uit de 50 ingevulde enquêtes blijkt dat:

- 80% van de respondenten het gebrek aan uniforme overdracht als groot probleem ziet;
- 66% pleitte voor de ontwikkeling van een nationaal leerlingvolgsysteem (LVS) of een gecentraliseerd zorgplatform;

- 58% stelde voor om één uniform overdrachtsformulier voor alle scholen te hanteren, met ook aandacht voor sociaal-emotionele informatie;
- 44% vond dat meer samenwerking tussen verschillende schoolbesturen nodig is om continuïteit in begeleiding te waarborgen.

“Tur scol na Aruba mester traha cu un solo platform enbes di cada stichting cu un systema diferente.”

“Een nationale overdrachtsformulier gebruiken met specifieke vragen.”

6.3 Ondersteuning en beleid

Een groot deel van de leerkrachten benadrukte dat er meer structurele ondersteuning binnen scholen nodig is om leerlingen met extra ondersteuningsnoden goed te begeleiden. Er bestaat een dringende behoefte aan klassenassistenten, professionaliseringstrajecten, duidelijke protocollen en aandacht voor het welzijn van docenten zelf.

Uit de 50 ingevulde enquêtes blijkt dat:

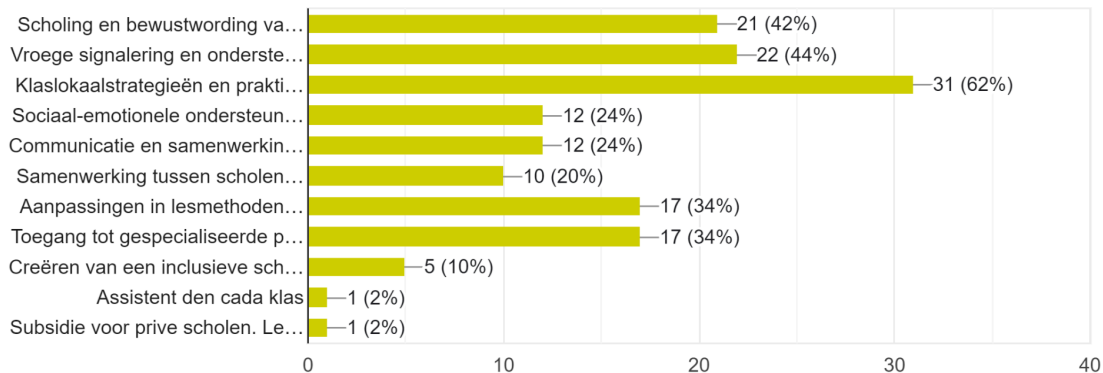
- 72% gaf aan dat meer ondersteuning in de klas noodzakelijk is, bijvoorbeeld via klassenassistenten of extra personeel;
- 60% gaf aan dat het curriculum te weinig ruimte biedt voor individuele begeleiding;
- 56% benoemde de nood aan mentale ondersteuning voor leerkrachten, zeker in klassen met meerdere zorgleerlingen.

“If you don’t have the workers to support it, you can’t make any changes.”

“Er is steeds meer zorg per klas, maar de mankracht blijft hetzelfde.”

1. Wat heeft volgens u momenteel de meeste aandacht nodig in het onderwijs om leerlingen met autisme en/of andere ontwikkelingsstoornissen bet...other developmental disabilities? (choose max 3)

50 responses

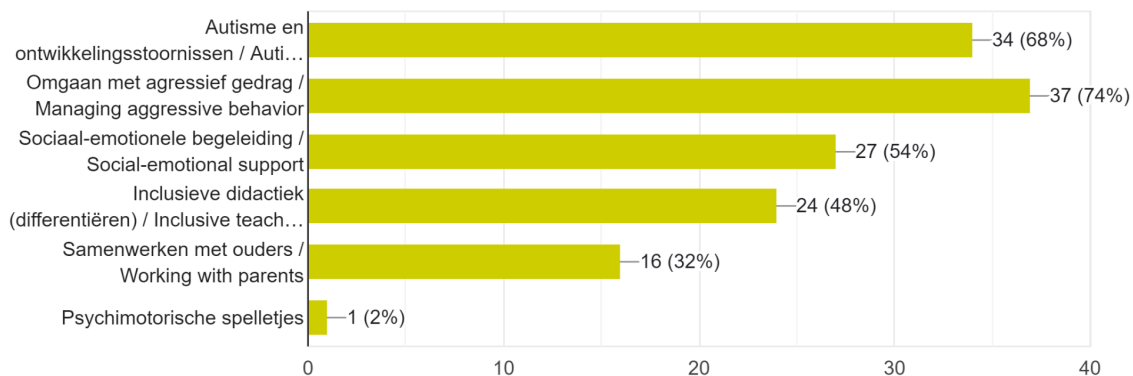
Tabel 1.

Tabel 1 geeft aan dat klaslokaalstrategieën en praktische hulpmiddelen voor inclusie (62%) de hoogste prioriteit hebben, gevolgd door vroege signalering en ondersteuning van leerlingen (44%) en scholing en bewustwording van leerkrachten (42%).

Deze bevindingen sluiten aan bij de aanbevelingen van de commissie om universele ondersteuningsstrategieën te stimuleren en structurele deskundigheidsbevordering te implementeren.

2. Welke training of bijscholing zou voor u het meest nuttig zijn? (kies max 3) Which training or professional development would be most useful for you? (choose max 3)

50 responses

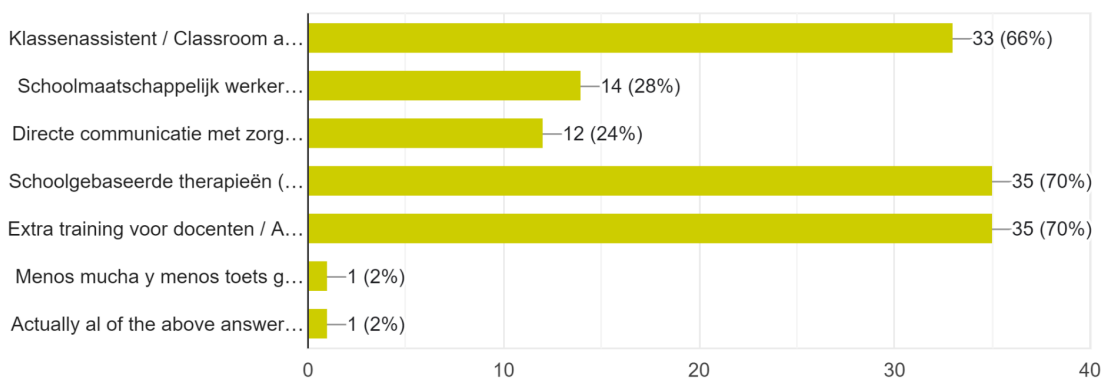
Tabel 2.

Tabel 2 laat zien dat kennis en praktische tools de grootste behoefte vormen. Daarnaast is er een duidelijke vraag naar beleid en richtlijnen voor het omgaan met leerlingen die agressief of onregelmatig gedrag vertonen.

Dit bevestigt de eerder door de commissie uitgesproken prioriteit om binnen scholen een 'vrijheidsbeperkende maatregelen beleid' te ontwikkelen, zodat situaties met agressie op een veilige en professionele manier worden aangepakt.

5. Welke middelen zouden uw werk gemakkelijker maken? (kies max 3) Which resources would make your work easier? (choose max 3)

50 responses

Tabel 3.

Tabel 3 benadrukt dat personele capaciteit en praktische ondersteuning de meest urgente noden zijn. Leerkrachten geven aan dat de aanwezigheid van klassenassistenten en kleinere klassen essentieel is om beter tegemoet te komen aan de diversiteit in ondersteuningsbehoeften.

De resultaten uit deze drie vragen bevestigen gezamenlijk dat ondersteuning, tijd en samenwerking de kernvoorwaarden vormen voor een effectieve en inclusieve onderwijspraktijk.

Zonder voldoende personeel, duidelijke richtlijnen en ruimte voor intervisie blijven leerkrachten overbelast en wordt inclusie moeilijk haalbaar. Deze bevindingen onderstrepen het belang van structurele beleidsmaatregelen die gericht zijn op capaciteitsversterking, deskundigheidsbevordering en praktische ondersteuning in de klas.

6.4 Grootste uitdagingen

Uit de 50 ingevulde enquêtes blijkt dat de grootste obstakels voor inclusief onderwijs vooral te maken hebben met te grote klassen (68%), gebrek aan klassenassistenten (62%), en onvoldoende kennis of training bij docenten (58%). Daarnaast gaven 46% van de leerkrachten aan dat beperkte samenwerking met ouders een probleem vormt, terwijl 40% langdurige wachttijden voor diagnostiek en begeleiding benoemde. In de open antwoorden kwamen ook structurele knelpunten naar voren, zoals gebrek aan tijd (46%), administratieve druk (40%), en onduidelijke communicatielijnen tussen instanties (32%).

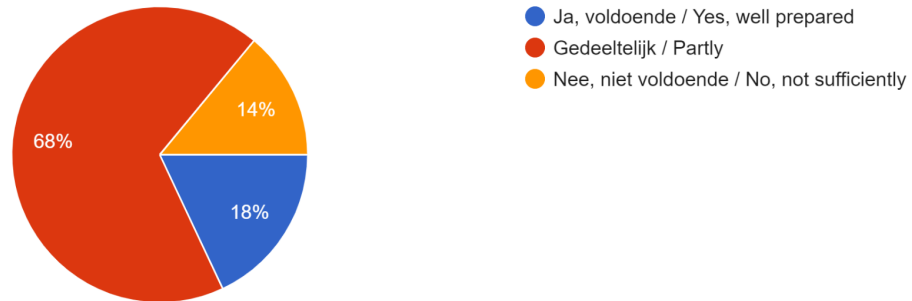
Wat leerkrachten zelf aangeven nodig te hebben om deze uitdagingen het hoofd te bieden, zijn vooral praktische tools en voorbeelden uit de praktijk (60%), coaching of supervisie bij complexe casussen (52%), en meer samenwerking met zorgprofessionals (46%). Daarnaast vroeg bijna de helft van de leerkrachten om meer tijd voor overleg en voorbereiding (48%), en meer emotionele of collegiale steun (36%) binnen het team.

Wanneer gevraagd werd naar structurele verbeteringen, gaf 58% aan dat een duidelijk beleid over inclusief onderwijs de hoogste prioriteit heeft. Ook werden meer multidisciplinair overleg (52%), betere communicatie tussen school en ouders (46%), en kleinere klassen (44%) veel genoemd.

Tot slot gaven leerkrachten aan dat er behoefte is aan structurele overheidsondersteuning (42%), meer betrokkenheid van schoolbesturen (38%), en een nationale bewustwordingscampagne rond inclusie (28%).

3. Voelt u zich voldoende voorbereid door uw opleiding om met sociaal-emotionele problemen om te gaan? Do you feel your training prepared you well to deal with social-emotional issues?

50 responses

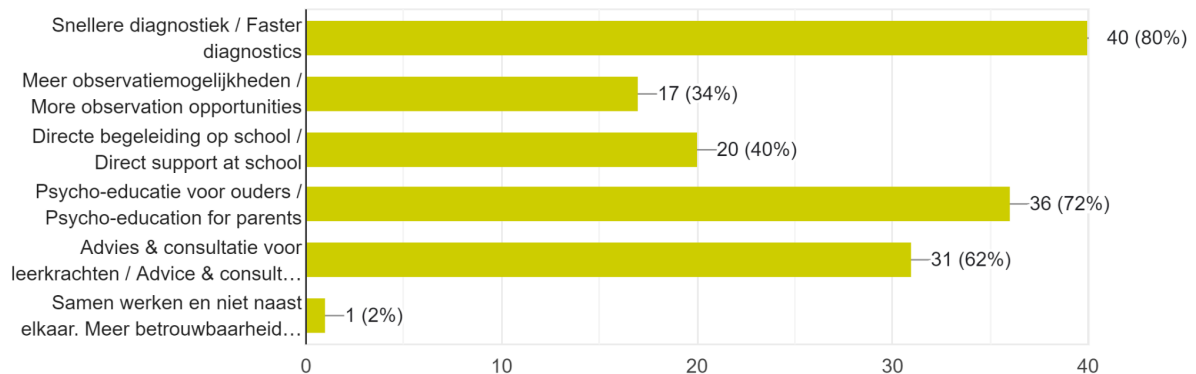
Tabel 4.

“One teacher with 25 students – more than half with some form of special need.”

“No tin suficiente conocimiento of ondersteuning pa guia nos muchanan.”

7. Welke ondersteuning heeft u nodig van externe instanties (MDC, Respaldo, Stichting Hunto, Huisartsen, JGZ, etc.)? (kies zoveel als van toepass...mily Physicians, JGZ, etc.)? (Select all that apply)

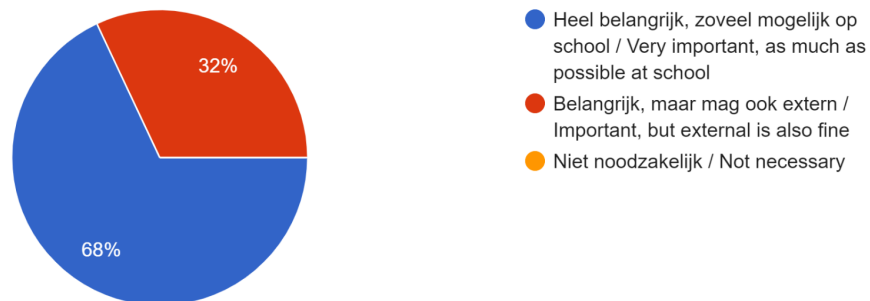
50 responses

Tabel 5

8. Hoe belangrijk vindt u het dat therapieën en begeleiding op school plaatsvinden? How important is it that therapies and support take place at school?

50 responses

Tabel 6

De bevindingen uit de enquête bevestigen en versterken de aanbevelingen die de commissie eerder heeft geformuleerd.

De signalen uit het onderwijsveld – zoals de behoefte aan kleinere klassen, klassenassistenten, meer samenwerking met zorginstanties, en duidelijke richtlijnen – komen volledig overeen met de prioriteiten die door de Nationale Commissie voor Autisme zijn vastgesteld.

Deze resultaten onderstrepen dat de uitvoering van de aanbevelingen over deskundigheidsbevordering, structurele personele versterking, duidelijke beleidskaders en multidisciplinaire samenwerking geen toekomstige ambitie meer kan zijn, maar een noodzakelijke voorwaarde vormt voor duurzaam inclusief onderwijs op Aruba.

7. Conclusie, slot en vervolgstappen

De resultaten de besprekingen binnen de commissie en van de workshop bevestigen de eerder gesignaleerde bevindingen:

Het onderwijsveld toont grote betrokkenheid en bereidheid, maar er is structurele ondersteuning, afstemming en toereikende middelen nodig om inclusief onderwijs daadwerkelijk te realiseren. De input van leerkrachten, zorgprofessionals en beleid vertegenwoordigers vormt een waardevolle basis voor de verdere uitwerking van een nationaal beleid, dat zich richt op de versterking van diagnostiek, begeleiding, onderwijs en ouderondersteuning.

De Nationale Commissie voor Autisme dankt alle deelnemende scholen, leerkrachten en partners voor hun constructieve bijdragen en hun voortdurende inzet om samen te bouwen aan een meer inclusief onderwijssysteem op Aruba. De verkregen inzichten en aanbevelingen zullen worden geïntegreerd in de beleidsvoorstellen en implementatieplannen voor een duurzaam, toekomstgericht en samenhangend stelsel van ondersteuning.

Bijlage 1. Autisme in het Onderwijs: Herkenning, Communicatie en Samenwerking Workshop Evaluatie-enquête

De onderstaande enquête werd afgenomen tijdens de workshop op 20 september 2025, georganiseerd door Fundacion Autismo Aruba (FAA) in samenwerking met het Multidisciplinair Centrum (MDC) en Stichting Hunto.

In totaal vulden 50 leerkrachten uit verschillende onderwijsniveaus de vragenlijst volledig in.

De resultaten vormden de basis voor de analyse in hoofdstuk 6 van dit rapport.

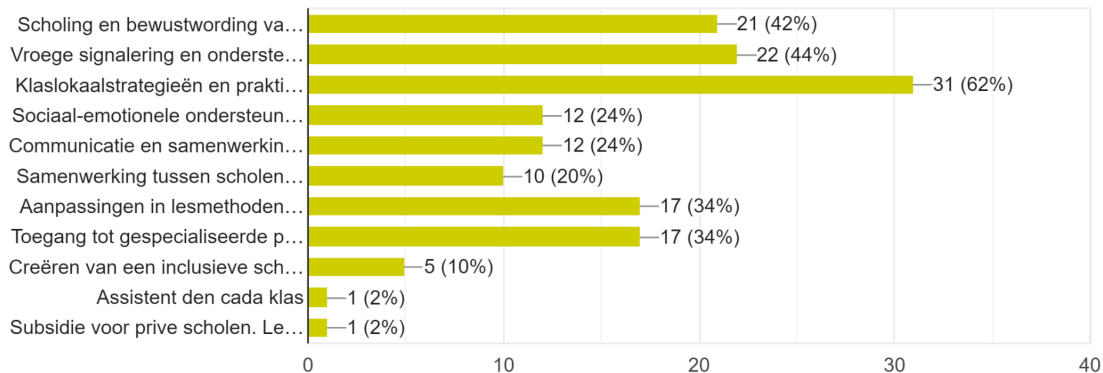
De enquête bestond uit meerkeuzevragen en open vragen rond vier hoofdthema's:

1. Samenwerking met ouders
2. Informatieoverdracht tussen scholen
3. Ondersteuning en beleid
4. Structurele uitdagingen

De originele tabellen van de resultaten (vragen 1 t/m 14) zijn hieronder opgenomen als referentie.

1. Wat heeft volgens u momenteel de meeste aandacht nodig in het onderwijs om leerlingen met autisme en/of andere ontwikkelingsstoornissen bet...other developmental disabilities? (choose max 3)

50 responses

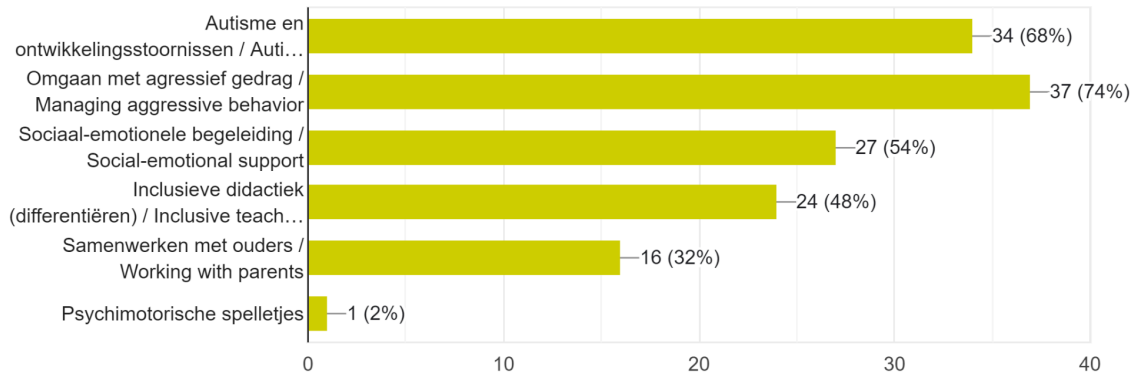
1. Wat heeft volgens u momenteel de meeste aandacht nodig in het onderwijs om leerlingen met autisme en/of andere ontwikkelingsstoornissen beter te ondersteunen? (kies max 3)

What do you think currently needs the most attention in education to better support students on the autism spectrum and/or with other developmental disabilities? (choose max 3)

- Scholing en bewustwording van leerkrachten over autisme en ontwikkelingsstoornissen / Teacher training and awareness about autism and developmental disabilities
- Vroege signalering en ondersteuning van leerlingen / Early identification and support for students
- Klaslokaalstrategieën en praktische hulpmiddelen voor inclusie / Classroom strategies and practical tools for inclusion
- Sociaal-emotionele ondersteuning en welzijn van leerlingen / Social-emotional support and wellbeing of students
- Communicatie en samenwerking met ouders en verzorgers / Communication and collaboration with parents and caregivers
- Samenwerking tussen scholen en zorgverleners / Collaboration between schools and healthcare providers
- Aanpassingen in lesmethoden en flexibiliteit in het curriculum / Adjustments in teaching methods and curriculum flexibility
- Toegang tot gespecialiseerde professionals (bijv. therapeuten, psychologen) / Access to specialized professionals (e.g., therapists, psychologists)
- Creëren van een inclusieve schoolcultuur / Creating an inclusive school culture
- Other:

2. Welke training of bijscholing zou voor u het meest nuttig zijn? (kies max 3) Which training or professional development would be most useful for you? (choose max 3)

50 responses

2. Welke training of bijscholing zou voor u het meest nuttig zijn? (kies max 3)

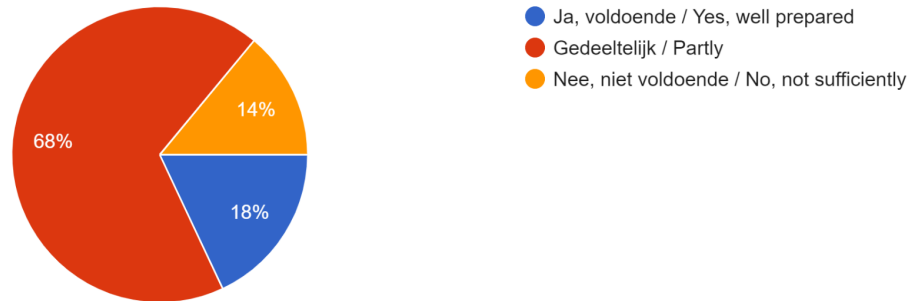
Which training or professional development would be most useful for you?

(choose max 3)

- Autisme en ontwikkelingsstoornissen / Autism and developmental disorders
- Omgaan met agressief gedrag / Managing aggressive behavior
- Sociaal-emotionele begeleiding / Social-emotional support
- Inclusieve didactiek (differentiëren) / Inclusive teaching (differentiation)
- Samenwerken met ouders / Working with parents
- Other:

3. Voelt u zich voldoende voorbereid door uw opleiding om met sociaal-emotionele problemen om te gaan? Do you feel your training prepared you well to deal with social-emotional issues?

50 responses

3. Voelt u zich voldoende voorbereid door uw opleiding om met sociaal-emotionele problemen om te gaan?

Do you feel your training prepared you well to deal with social-emotional issues?

- Ja, voldoende / Yes, well prepared
- Gedeeltelijk / Partly
- Nee, niet voldoende / No, not sufficiently

4. Wat zou u helpen om beter samen te werken met ouders?

What would help you to work better with parents?

50 responses

Betere communicatie

Meer informatie aanbieden voor ouders en leerkrachten

Een cursus effectief communiceren/ hoe je lefties gesprekken houdt.

Communicatie strategiën

Ouders bekend maken van the themas

Ouders krijgen meer informatie

Cu e mayornan ta accepta y ta willing pa tuma e stapnan necesario pa yuda e mucha.

Tijd, meeste ouders werken (lange uren)

Stimula mas mayor pa doe mee workshop, pa nan purba conpronde mihor

Eerlijkheid van de ouders

Duna mayornnan mas informacion tocante e tema y duna mayornnan mas workshops

Nascholing en meer samenwerking binnen mijn school zelf

Mayor nan mester ta mas informa riba e area di autismo

Mas campaña pa mayor cu it's ok, mas instancia cu ondersteuning pa ouders e.o pa duna tips etc.

Communication skills in negative situations

Vertrouwen tegen ouders en juffrouw

Communicatie technieken, paso hopi biaha bo kier evita pa un mayor mes klap dicht.

Pa mayornnan ta mas activo di nan yiu (ta tende y ta open pa tur cos cu ser bisa y ta accepta)

Afspraak op schoolniveau om zo snel mogelijk met de ouders te bespreken.

E mayornnan mester accepta loke e yiu tin pa nan ta open pa traha hunto

Learning how to communicate efficiently with them. As well as information for them about the challenges and how to deal with it

Si profesionalnan den area di cada stornis ta presente ora di anochi informativo of ora di informa mayor. Asina nan por scucha cu e next step no semper ta bay un otro school

Planing

Ondersteuning van MT en ouders zelf

Si tin un formulario unda tur mayor sa di adelanta cu esaki por wordo husa si mester acudi na su yiu. Unda e ta alerta caba cu esaki ta pa y na bienestar di su yiu pa haya ayudo extra.

More workshops

Meer externe zorgactoren, gezinsondersteuning buiten school

Si e mayor nan accepta

Un mijo comunicación y aceptación di e mayor

Meer stuen van lbers, hoofd, smw'er

Mayornnan mester ta mas informa pa yuda nan yui nan

Duidelijke afspraken

Finding a better way to communicate to them so that they can eventually accept that their child needs more guidance and falls under the spectrum

Betere documentatie en leerlingvolg systeem.

Mas empathia pa cu ouders, no judgement

Ondersteuning van externe

Meer informatie

Communicatie skills

Ouders moeten meer kennis krijgen.

Yearly autism workshops

Try making parents understand the need of their kids. Have option to give them that can help them and us for the benefits of the child

Cu nan ta wordo informa mas miho pa asina componde y accepta.

More explanation to parents and to give more of their time to their children priority

Traha afspraak cada 2 siman pa wak e desaroyo di e mucha

Open communicatie met bestuur en ouders, and proactive plan of action in place

Better understanding of the child and better communication.

Informacion over communicatie strategien

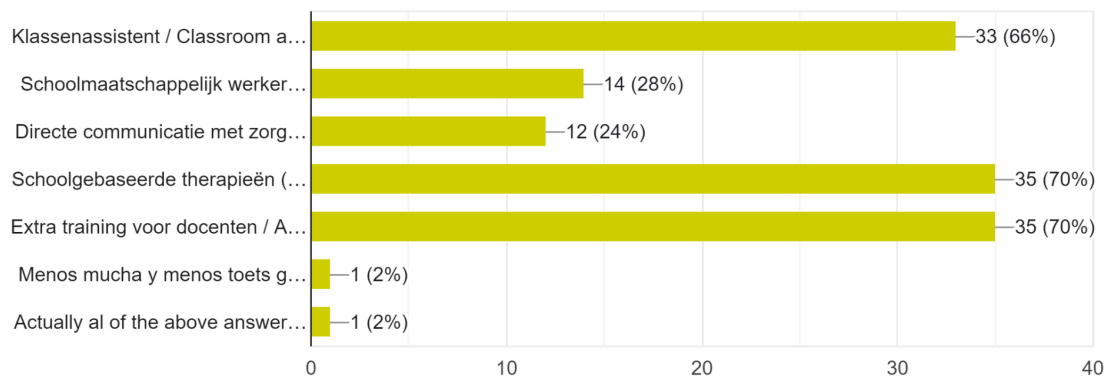
Not only having a good communication but also team work and trust

Conoce mayornan, haci huisbezoek.

Openheid van ouders, bereidheid om meer te leren over de materie.

5. Welke middelen zouden uw werk gemakkelijker maken? (kies max 3) Which resources would make your work easier? (choose max 3)

50 responses

5. Welke middelen zouden uw werk gemakkelijker maken? (kies max 3)

Which resources would make your work easier?

(choose max 3)

- Klassenassistent / Classroom assistant
- Schoolmaatschappelijk werker / School social worker
- Directe communicatie met zorginstanties / Direct communication with care institutions
- Schoolgebaseerde therapieën (logopedie, psycholoog, etc.) / School-based therapies (speech therapy, psychologist, etc.)
- Extra training voor docenten / Additional teacher training
- Other:

6. Hoe kan de overdracht van informatie tussen scholen volgens u verbeterd worden? How can the transfer of information between schools be improved?

50 responses

Via een leerlingvolgsysteem

In mijn rol van interne begeleider konden we alle informatie van de leerlingen vinden in een bestand

Door goede communicatie tussen ib'ers of een landelijke lvs systeem

Digitaal portfolio

Vervolg informatie

Binnen SKOA verloopt dit beter

Via een digitale platform.

Overdracht gaat momenteel goed. SKOA heeft zijn procedure.

Skoa school tin Sas y via esaki basisschool ta sigui esaki y ta haya e overdracht. Apart nos school ta haci mondeling overdracht tambe

Wij werken met sas waarin alles duidelijk zichtbaar is voor de volgende leerkrachten. Bijv sociale ontwikkelinv van elk kind, rapporten, lvs en logboek.

Online zorgformulier yena desde cu e mucha dreña un scol y cu esaki por wordo comparti cu cualke tipo di schoolbestuur/stiching

Via LVS betere informatie kunnen delen met andere LVS een school gebruikt SAS een andere magister maar info van SAS wordt niet overgedracht naar Magister.

Di ora cu nan cuminsa scol tin un logboek system cu por wordo pasa pa scol pa scol

Skoa tin un overdrachtsformulier y prome cu schooljaar sera, ambos scol ta sinta cu otro.

Duidelijk en transparent zijn

Tin un bista riba e diferente caso nan cu por bin dilanti y diferente aanpak cu tin

Logboek y haci e overdracht personal. Special pa e alumno ey di cual e informacion mester ta duidelijk.

Skoa tine bon hinka den otro door di tin lvs

Open en eerlijk zijn. Anoniem op papier zetten. En met elkaar delen vooral oplossingen of hoe ermee te werken

Door di pone den sas duidelijk kico a ser haci caba kico a yuda of no

.

Tur scol na aruba mester traha cu un solo platform enbes di cada stichting cu un systema of niun systema.

Samen werken

Eerlijk zijn over kind informatie

Formulario nacional...un beleid cu ta bin di ariba.

-

Als SKOA school hebben we een systeem (SAS) wat de overdracht optimaal maakt, daarnaast vind er ook warme overdracht met de Basisscholen plaats.

Traha hunto

Un grupo de comunidades unda nan tur por comunica e diferente situación

Meer specifiek te zijn met overdracht. Misschien een standart formulier voor alle scholen.

Online zorg formulier no matter di cua scol eta bin

By asking specific questions and knowing that the kids can change during the summer sometimes

The school before can inform the following school what have worked when dealing with the student so that they can also continue applying this in his/her new school

Een nationale overdracht formulier gebruiken met specifieke vragen.

Mas workshop y tur scol riba un liña

Meeting

Dor di laga cada persona concerni firma un contract cu no mag discuti informacion cu otro persona cu no ta concerni

Een database van informatie waar scholen gezamenlijk casus/plan van aanpak/ ideeën kunnen delen en krijgen.

Via un algemen LVS

Not sure...

That schools are prepared and have tools for the further development of the kids

Tur tin mes formaat na unda tur cos por wordo skirbi.

Leerkrachten bewuster te maken over het stempelen van de kinderen

Pa tur hende lo ta riba mesun linea

Digitaliseren van data (database)

There should be a safe way where u can upload all information so other school can access them when needed.

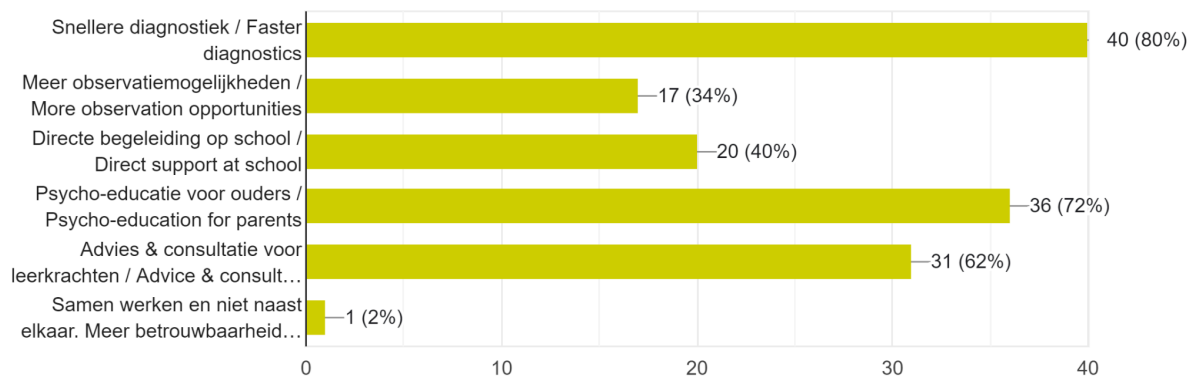
Crea un plataforma accesibel pa tur scol/instelling

Being honest in giving informacion, sharing experience with student, tools in how he/she was guided. How i can help further in guidance

No mester tin diferencia entre scolnan. Mester un doorlopend lijn y cu cada scol por haya info di e mucha pa asina adapta e nivel na e mucha. Te ainda tin hopi mi scol, bo scol etc.

Gecentraliseerd digitaal volgsysteem

7. Welke ondersteuning heeft u nodig van externe instanties (MDC, Respaldo, Stichting Hunto, Huisartsen, JGZ, etc.)? (kies zoveel als van toepassing...mily Physicians, JGZ, etc.)? (Select all that apply)
50 responses

7. Welke ondersteuning heeft u nodig van externe instanties (MDC, Respaldo, Stichting Hunto, Huisartsen, JGZ, etc.)? (kies zoveel als van toepassing)

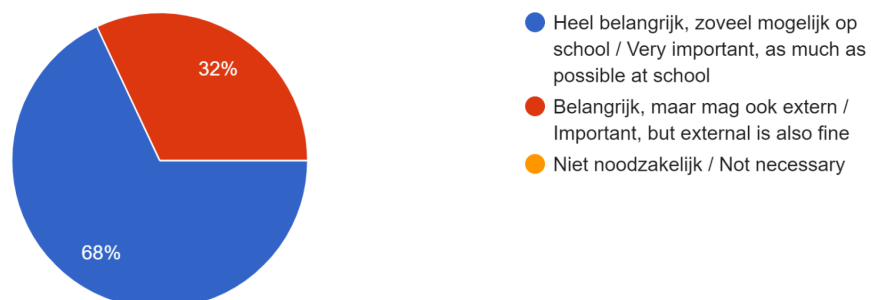
What support do you need from external institutions (MDC, Respaldo, Stichting Hunto, Family Physicians, JGZ, etc.)?

(Select all that apply)

- Snellere diagnostiek / Faster diagnostics
- Meer observatiemogelijkheden / More observation opportunities
- Directe begeleiding op school / Direct support at school
- Psycho-educatie voor ouders / Psycho-education for parents
- Advies & consultatie voor leerkrachten / Advice & consultation for teachers
- Other:

8. Hoe belangrijk vindt u het dat therapieën en begeleiding op school plaatsvinden? How important is it that therapies and support take place at school?

50 responses

9. Welke rol kan nationaal of schoolbeleid spelen om u beter te ondersteunen?

What role can national or school policies play in supporting you better?

50 responses

-
Meer workshops of opleidingen aanbieden

Een duidelijke werk protocol.

Trese mas momentonan asina aki...riba nivel di directie tambe. Pa nos tur ta riba 1 linja y tur hende sa ki ta wordo verwacht di cada un actor.

Een stappenplan

Cursus

Meer professionele in het veld

Diagnostica un mucha lihe y nan tempo pa por yude miho.

Zeer belangrijke rol. Er is steeds meer en meer zorgleerlingen per klas.

Vooral voor klas aantal, assistent

Aantal kinderen in de klassen verminderen.

Duna maestra tur e toolsnan nececario pa e por funciona: workshops, naschooling,

Naschooling, begeleiding ouders, begeleiding voor leidinggevende

Hacie más aceso na information nan pa scol nan y luga nan

Mas curso/workshop kisas cada 3-6 luna enbes di cada año. Curso pa educador pero tambe p.e unabes cu tin diagnose, ouders ta bay den un coaching di p.e 1 año, mester ondersteun nan tambe pa cuida nan salud mental.

..

Professionalisering mogelijkheden

Door di adapta e red/green emotions

Aanpassen van rooster.

Duna mas curso mane awe

.

Pone menos precision riba caba cu stof ect y mas enfoca riba e estudiante y su necesidadnan. Nos ta focus muchu den e les y no si e estudiante a echt logra, cual ta jammer.

Meer lezingen

Ondersteuning en duidelijkheid in stappen di ik kan nemen in de klas

Compronde e presion di trabao..unda nan ta facilita nos cu documentonan oficial na tur scol..no cu scol mes tin cu inventa esakinan.

Nationaal: ass in de klas

Meer informative lezing

Un papel muy grande ya que tienen el manejo del sistema en cuanto al gobierno el cual lo da una gran ayuda para mejor

Een Betere zorgteam

Duna maestra tools nan cu nan mester e.o mas tayer material cu nan mester, studie pa haci bo trabou mas facil. P.e e master di specials needs.

If you don't have the workers to support it you can't make any changes. You need the workers and the time for the kids.

To make standard presentation about the different stoornissen consistently (in a program) and make it obligatory for teachers to attende

Een erkende master opleiding special needs/ orthopedagogiek / psychologie starten op Aruba.

Cursus of opleiding volgen

Class assistent

Meer cursus geven en hulpmiddel (material) geven

Meer investeren in het onderwijs,professionalisering.

Iedereen werkt zo geleidelijk mogelijk en protocollen staan vast en duidelijk.

Not sure

Follow up, more option and opportunities for parents to get information. Also as teacher national we need more coaching for every child to their needs. Parents has a lot of coaching it is not easy and for the accept process.

Update e crisis sociaal plan y un school crisis plan

Blijven informeren en bijscholing

Mi no por pens'e awo

.

There should be a safe zone in place for these student in case they need it. Or safe zone for the teacher themselves.

Sea mas flexibel cu e richtlijnen ora di califica un mucha

Having everyone involved in a way on the same page

Un liña e stappenplan pa aanpak wst betreft externe instanties.

A very big role. Financially, Infrastructure and education!!

10. Wat is volgens u de grootste uitdaging voor scholen bij het ondersteunen van deze leerlingen? In your opinion, what is the biggest challenge schools face in supporting these students?

50 responses

Ouders die niet mee willen werken

Gebrek aan klassenassistenten

E falta di knowledge, e falta di ondersteuning, e falta di personal pa juda diagnostica nos muchanan mas facil. Na e momento aki asina un mucha pasa 3de e ayudo ta minimo y ta hasi cu si nan no sinja con pa regula nan mes nan ta yega voortgezet sin wordo juda. Y tambe no ta paso e mucha ta sinja bon kiermen cu e ta okay.

Mankracht

Budget voor personeel

Weet waar je kan helpen

Un klas grandi cu diferente mucha cu tin diferente necesidadnan.

Wanneer de kleuters "meld down" krijgen en zich niet kunnen uiten.

Aantal leerlingen

1 leerkracht met 25 kinderen in een klas. Waaronder meer dan de helft een of ander probleem hebben. Een kind met autisme vergt ontzettend veel individueel aandacht.

No tin suficiente conocimiento / schooling pa maestronan

Attitude ten opzichte van neurodiverse leerlingen

No tin mucho information nan pa mayor nan

Grandura di klas, pero tambe nos tin mester di klassenassistent pa nos por yuda inclusion den caso cu e alumno por funciona den un regulier klas. Tambe ta sumamente importante pa tin un speciaal onderwijs vooral kleuter cu suficiente cupo p.e pa autist level 3. No tin budget pa compra material cu por ondersteun maestra y alumno. Ayudo/diagnostico mas liher posibel

No manpower

Hopi mucha pa un solo persona

Tekort aan professionals

Cu e mayornan no kier accepta of tuma conseho cu scol ta duna nan. Na momento cu trese caso nan dilanti serka nan. Nan ta stroba e procedura pa por yuda nan

Klassen te groot.

No tin assistent

Many nutritional issues and aggressiveness

No ta inverti unda mester, klasnan muchu grandi, no tin asistent, muchu werkdruk beside student care

Mening van ouders

Ouders die geen of min informatie hebben over autism

Klas nan ta demasiado grandi.....unda cada aña tin mas mucha special. Un asistent at least por haci e druk pa e maestro menos.

Not enough knowledge and tools

Klasnan ta grandi y no tin asistent

De ouders, y e caminda ta hopi largo

Trabajar bajo presión sin apoyo en situaciones complicadas

E conocimiento corecto di cada spectrum.

Nos no ta haya suficiente bijschooling, y tur cos extra no ta wordo reconoci dus no ta haya extra riba bo salario

Not enough external workers to help them

Big classrooms

Asistent in de klas.

Lack of informacion and training

Money , no time , to much cases , burned out teacher without noticing

Hulpmiddel en kennis van de leerkracht

Meer mankracht

Weinig kennis en weinig steun van ouder. Klassengroote speelt ook een grote rol.

Curriculum. Geeft geen tijd om zoveel tijd te besteden aan extra zorg kinderen.

That teachers needs extra help to guide their student and reach their goals. Classes are full so we need extra time to guide thia student and al the others. And in one classroom their is more than 1 kid who has disaabilities

Hulp ta tarda

Te veel kinderen in een klas en geen klasseassistent

Mi no sa

Lack of workforce and class room sizes

Tools to work with and knowledge about the student case to give better support

Support y samenweking cu otro instancia nan, nos no ta logra yega na traha riba un solo liña

No cooperation or teamwork, not working together to achieve the main goal

E maestra mester guia con pa adapta na nivel di e mucha. Tambe mas flexibilidad pa cu e programa den scol. Awor ta asina cu tin cabesante te existi cu mst jega na cierto nivel y no ta duna espacio pa e parti social emocional.

Kennis van de ASD, herkenning van signalen, geduld en samenwerkingsvermogen.

11. Workshop Topics - Workshoponderwerpen

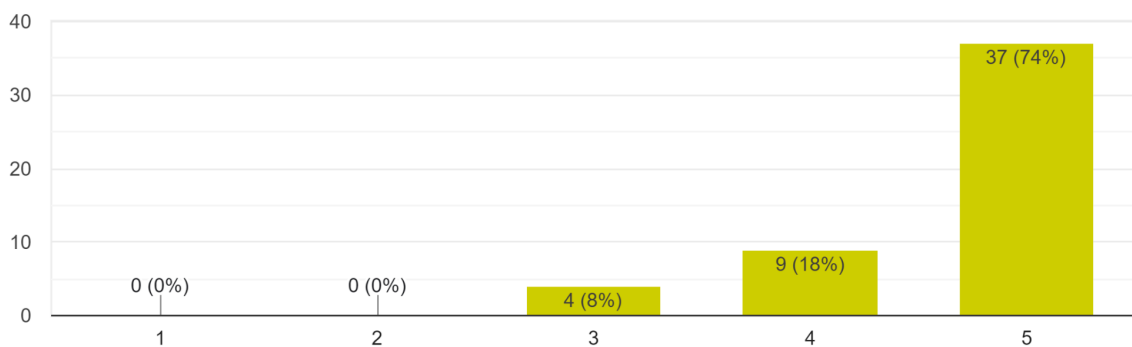
De antwoordopties werden gescoord op een schaal van 1 tot 5, waarbij 1 staat voor niet nuttig en 5 voor zeer nuttig.

How useful was the information presented about "Autism and how it affects education" given by Fundacion Autismo Aruba?

Hoe nuttig vond u de informatie over "Autisme en hoe beïnvloedt het onderwijs" gepresenteerd door Fundacion Autismo Aruba?

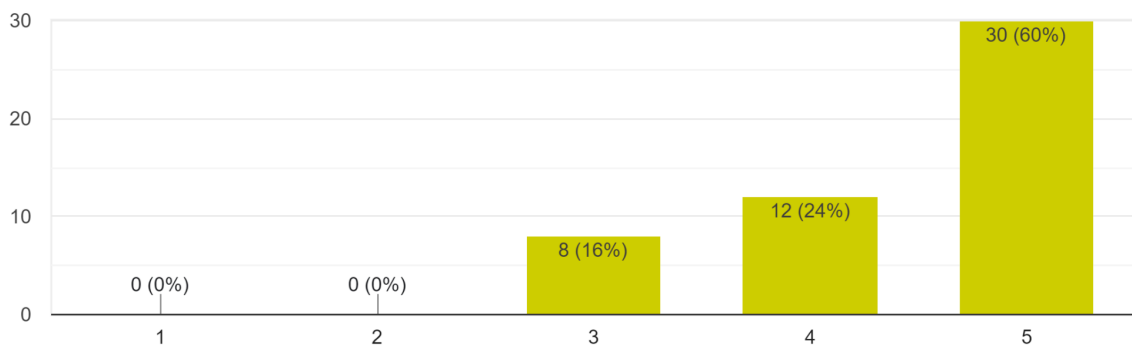
How useful was the information presented about "Autism and how it affects education" given by Fundacion Autismo Aruba? Hoe nuttig vond u de in...ijs" gepresenteerd door Fundacion Autismo Aruba?

50 responses

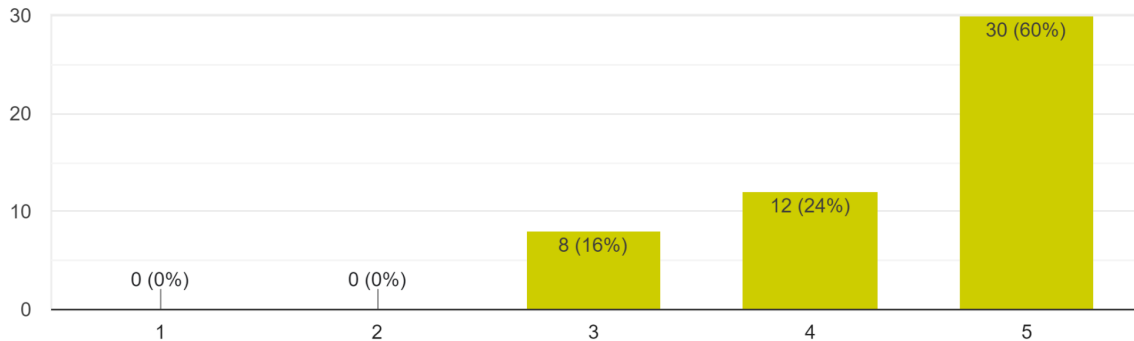
How useful was the session Autism in movement presented by MDC? Hoe nuttig vond u de sessie "Autisme in Beweging" gepresenteerd door de MDC?

50 responses

How useful was the session Autism in movement presented by MDC? Hoe nuttig vond u de sessie "Autisme in Beweging" gepresenteerd door de MDC?

50 responses

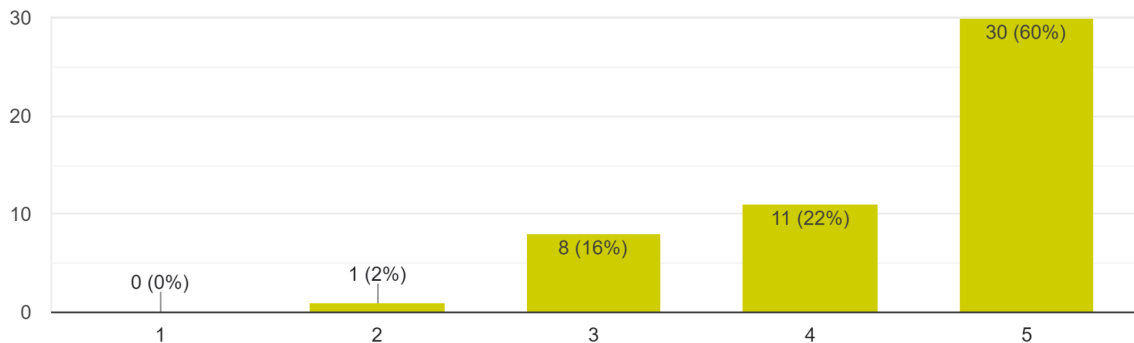

How useful was the discussion on communication between schools, parents, and healthcare providers presented by Stichting Hunto?

Hoe nuttig vond u de discussie over communicatie tussen scholen, ouders en zorgverleners gepresenteerd door Stichting Hunto?

How useful was the discussion on communication between schools, parents, and healthcare providers presented by Stichting Hunto? Hoe nutti...zorgverleners gepresenteerd door Stichting Hunto?

50 responses

12. What is one thing you learned today that you plan to apply in your teaching? Wat is één ding dat u vandaag heeft geleerd en dat u in uw onderwijs wilt toepassen?⁴⁹

responses

Fidgets

Snooze tent

Ma haya tips di kico nos als directie di scol por trese dilanti den nos zorgteam vergaderingen

De stoplicht

Fidget

Green and red card

Tips pa e maestra.

Alles

Red green card

Stoplicht rood en groen

Calming tent

Geinspireert geraakt hoe ik moet met een leerling omgaan

Intrudici cos nan nobo

Hopi tips cumi por aplica como IB'ers y ayudo nan nan pero tambe na ouders.

Collega's ondersteunen

Swot

Calming corner and not time out corner

Con pa bay trata cu e muchanan cu tin mester di ayudo den nan emotion

Breathing techniques

Purba ta mas calmo mi mes pa aserca e mucha y purba compronde mas loke eta sinti

How to manahe their stress episodes

More visual items and more tolerance for fidgeting with items

Hulpmiddelen

De emotie spelletje

Traha daily routine schedule specialmente pa e muchanan

Timer for transition

Como cabesante mi ta super orguyoso di mi team cu ta go above and beyond. Awo ta toca ami pa structura esaki riba un nivel di scol.

...

Pictos voor changes, een safe place

Huki di calm

Using of fidgets

Emotional awareness (thermometer)

Picky eaters and how to deal with it

Refreshment pa nos. Nos ta practicando tur cos

Red/green

Breathing stickers

Het analyseren van situaties en een mindset hebben van oplossing inplaats van probleem.

Gebruik van fidgets en belang van het gevoel van veiligheid.

Do not speak sarcastic or figuritively. More picto

Help kids regulate emotions

I'm not alone

Gesprek met ouders te houden en band met ouders te creeeren vooral met moeilijke ouders

Ami ta assistent y lo mi zorg pa sali unrato cu e studiante autista ora mester

Fingers and safe place

The use of fidget

Refreshment riba e methodo nan

Using visual schedule and giving more time

Beweging den klas

How to framework a converalsation with parents.

13. What could be improved in future workshops?

Wat zou er verbeterd kunnen worden in toekomstige workshops?

44 responses

-

Alles was top

Hasi mas? Nos solamente un biaha pa anja...

Voor ouders meer info

Not sure.

Meer tools.

Trek mas mayor

Mas tips and tools

Check voor een goed geluidstelsel!

Nada

Esaki tawata tremendo! Loke mi tawatin mester!

.

Mas visual y practico. Esaki tabata un poco rushed.

Meer interactie

Should have talked more about the nutritional part

Maybe checklist pa yuda identify autistic kids

Niet zo lang

Purba na cada orador.....pa pone e publico move of duna nan un opdracht pa nos no mester keda sinta demasiado largo.

Keep it up,. You are doing amazing

...

Si

Meer interacties mer leerkrachten. En aan het werken van actuele casus in de klas. Een studiedag voor alle scholen

Por sigui haci e curso mas biaha pa aña

It's good

Give visual examples of how the strategies are applied (real life cases)

Prioriteiten van school vragen en behandelen . Vb. Picto's is bekend. In ons geval. Leerlijnen en volgsysteem.

Mas interaction entre esnan cu ta duna lezing cu docenten

Con pa bay pm cu aggressive gedrag pa laga. E otro muchanan y ami keda safe

Con pa traha cu e materialnan

Meer visuele materiaal video audio.

More examples given by presenters

It was very good

Gedragsprobleem

Meer interactie en kansen voor vragen te kunnen stellen

Mi ta haya esaki tabata bon

Mic, QR code met de presentaties

I think they can add a presenter that talk about the importance of food intake for children with autism spectrum.

More brain breaks

Ideas on how to guide through avoiding reaching a breaking point

Sel in de klas als vak

Rekening houden met early childhood education veld.

14. Overall, how satisfied are you with this workshop? Hoe tevreden bent u over deze workshop in het algemeen?

50 responses

